

Vägen ut ur totalitarismen

av Bengt-Åke Wennberg

Alla i västvärlden står nu passivt och ser på hur Putins Ryssland underkuvar Ukraina. Det är samma skeende som vi kunde bevittna för 70 år sedan då Ryssland invaderade Ungern. Det är tragiskt att höra Sara Lidmans tal då och jämföra det med dagens situation.

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/sara-lidmans-klassiska-tal-uppmarksammas-med-ukrainakriget-skrammande-att-lasa-igen>

Vi har inte lärt något på dessa 70 år. Vi har i stället kommit fram till exakt samma slutsats som då. I skräck för ett storkrig måste vi militärt förhålla oss passivt. Trots en stor humanitär uppslutning och olika sanktioner ser EU sig nu tvungen att passivt åse hur Ukraina underkuvas och lidandet fortsätter. De flesta kommentatorer tröstar sig med att Rysslands eliter nog kommer att göra uppror, att resurserna sinar eller att det nog blir revolution. Ingendera är särskilt troligt. Putin har erfarenhet av att det tekniskt går att ta kontroll över hela stater och att revolutioner kan hindras och kväsas genom en hårdhänt säkerhetstjänst. Detta är målet med invasionen i Ukraina. En början att bygga ett Stor-ryssland.

Vi har varit med om detta förr. Passiviteten är en konsekvens av hur vi brukar resonera om sådana maktövertaganden och det vet Putin. Vi har haft samma inställning när det gäller Tjetjenien, Georgien, Krim och Donbass och ett flertal afrikanska stater – nu senast Mali. Många säger att Putin förlorat. Putin har emellertid enligt Adam Cweiman i GP 5 mars lyckats med sin strategi. Han kommer sannolikt att lyckas med att åstadkomma att världen i framtiden delas upp i två **ekonomiska** intressesfärer. En intressesfär med diktatorer och enväldshärskare som samarbetar. Och en med de så kallade "västliga demokratierna".

I sfären med diktatorer kan Putin och Ryssland få stort inflytande. Han har stora förutsättningar att utöka sin makt i denna sfär genom att på samma sätt som nu med

SAMARBETSDYNAMIK AB
Ölsdalen 134, 693 91 Degerfors, telefon 070 590 94 30
Email: bengt-ake.wennberg@samarbetsdynamik.se
<http://www.samarbetsdynamik.se>

Ukraina inkorporera Estland, Lettland, Litauen, Finland och Sverige. Det kommer att ske lika brutalt som operationen i Ukraina. Kommer då USA och EU att sätta emot och riskera ett tredje världskrig med kärnvapen? Osäkert och tveksamt.

Diktatorerna har en fördel av att de vet vad de vill åstadkomma och har näst in till fullständig kontroll över skeendet. Hur den "demokratiska" ideologin behöver formuleras och tillämpas för att vara tilltalande nog för att väljas som grund för samhällsbygget och dessutom försvaras "med näbbar och klor" mot en överlägsen diktatorisk regim är mera oklart.

Det är också oklart vad som är vad. Även envälden kan ordna val som legitimerar diktatorns eller en juntas makt. Det är en ganska tveksam demokratisk idé att 51% anses ha en självklar rätt att bestämma över 49% osv. Genom att ta för sig av andras naturresurser kan centralmakten för sin befolkning hålla en hög levnadsstandard. Därmed utarmas de andra.

Den frihet och det välstånd vi sett som självklar riskerar i detta ekonomiska perspektiv för oss i ett slag bli något annat. Problemet är att vi helt enkelt inte gjort vår demokratiska läxa och står nu handfallna när det gäller att ideologiskt möta ett sådant barbari. Jag publicerar denna blogg för att jag menar att vi ur ett demokratiskt perspektiv inte har tillräckligt välgrundade och övertygande argument i våra samtal med enväldshärskarna och deras "tjänstemän".

Ett socialt och kollektivt fenomen som jag menar möjliggör uppkomsten och bevarandet av totalitära styrelseskick har beskrivits av Mattias Desmet, professor i psykologi vid Ghent University i Belgien. Han kallar det mass-formation. Men mass-formation uppstår bara om vissa förutsättningar föreligger – förutsättningar som skapat social isolering, känsla av meningslöshet, förvirring och flytande ångest. I vår tid är det – som jag beskrivit i flera tidigare bloggar – det faktum att grunderna för vår kunskapsbildning måste omprövas som ytterst står för otryggheten. Detta har gjort att förtroendet för auktoriteter minskat, polariseringen ökat och att det blivit svårt att skilja mellan "fake news" och korrekt information; mellan välgrundade analyser och så kallad anekdotisk evidens.

Människor som är insatta i en viss praktik kan genom sin kunskap om praktiken konstatera att verksamheten skulle kunna bedrivas betydligt bättre; att det pågår fiffel; att patienter skadas i onödan osv. För att påvisa detta måste de göra sig oberoende av enväldets tolkningar och sanktioner. De skulle då kunna vägra att göra sådant de blir tillsagda att göra men som de menar är destruktivt. Men de riskerar att stå ensamma mot den stora okritiska massan som skapats genom mass-formation. Deras protester kan lätt bortförklaras av de som ansluter sig till överhetens main-stream-resonemang. De kan beskrivas som okunniga och drivna av korrupta och egoistiska motiv. Deras moral ochandel kan ifrågasättas. De kan uteslutas, förlora sitt arbete och tillingengöras.

Kraften i en sådan mass-formation är varje enväldshärskare medveten om. Den kan då användas för att förbjuda avvikande beskrivningar och ordvändningar. Man kan tillse att det

offentliga samtalet begränsas till ytliga och generaliserande utsagor om världen. Bryter man mot mönstret blir man hotad. Hoten mot vår integritet gör att vi ser oss tvungna att underkasta oss den totalitära "ledningsstrukturen".

Det är detta hot som måste brytas. Det måste skapas enskilda berättelser om den situation vi var och en anser att vi befinner oss i. Framställandet av sådana berättelser är enväldets akilleshäla eftersom summan av dessa berättelser ger en mycket korrektare och mer demokratisk bild än de ytliga påståenden som i dag presteras av olika aktörer.

Nyckeln till att skapa sådana utsagor om hur man utifrån sitt eget perspektiv ser situationen och de andra aktörerna är den franske filosofens Michel Foucaults beskrivning av "Fearless Speech". Det vill säga en äkta, och så gott det går, genomtänkt utsaga som blir ett vittnesmål om den sociala situation som existerar för en själv. Genom att ta del av flera sådana vittnesmål uppstår demokrati eftersom allt flera kan ta ställning till vad som händer inte bara dom utan alla andra. Men ingenting händer om ingen förstår den fara som fenomenet mass-formation skapar och om ingen vågar ta steget att konfrontera de auktoritära utsagor som görs.

Mass-formation är således den kollektiva sociala mekanism som gör att frustrerade INTE tar till orda. Helt enkelt för att fenomenet gör att de flesta andra är "blinda" för problemet. De frustrerade är inte förtryckta i vanlig mening. De kan bara inte formulera sin personliga syn på den situation man befinner sig i. Huvuddelen ger upp. De finner att mass-formation erbjuder en helt annan, och mindre krävande, lösning på problemet. Så här beskriver Mattias Desmet denna lösning:

- Människor kan genom att fångas i en mass-formation återskapa en känsla av förbindelse och kontakt med "de andra". Man får kontakt med kollektivet genom att tillhöra "ledaren" men man har egentligen ingen äkta relation och öppen kommunikation med varandra annat än i små grupper.
- Mass-formation befriar de berörda från eget ansvar. De berörda gör sig beroende av en ledare eller ett maktcentrum. Fokus för samtalen hamnar på hur ledningen skall påverkas, ändras, utvecklas etc. och inte på hur bemötande och relationer med varandra skulle kunna ändras.
- I och genom mass-formation presenteras en yttre orsak – sann eller uppdiiktad – till att det blir som det blir. Det finns många exempel. Hitlers påståenden om judarnas grepp över finansmarknaden, Mc Carthys doktrin om kommunismens hot mot den individuella friheten, dagens doktrin om utsläppen av koldioxid eller Putins deklamationer om västvärldens hot. Dessa hot erbjuder individen en strategi för hur ångesten kan hanteras. Därmed blir det också självklart för individen att delta i "kampen" för att eliminera hotet. Allt annat blir underordnat.
- I odemokratiska narrativ som drivs av en mass-formation finns det alltid ett underförstått hot mot den sociala enhet som berörs – vare sig det är en liten grupp, en verksamhet, ett

samhälle eller hela jorden. Detta hot innebär att alla förväntas göra uppoffringar. Dessa uppoffringar gör att livet återigen får mening för många. Det obehagliga är att ju mer extrema uppoffringar som krävs desto mer meningsfulla upplevs de vara. Desto starkare blir också den mass-formation man är fångad i.

Mass-formation har allvarliga kollektiva effekter.

- Den gör att människor utan protester accepterar åtgärder genom vilka man riskerar att skada andra och varandra och vidmakthålla olämpliga samarbetsformer.
- Den gör att man inte längre får tillgång till ett eget kritiskt tänkande. Man förlorar sin förmåga att i sina utsagor skilja mellan rimliga och orimliga resonemang.
- Samtal och kommunikation kommer att bestå av upprepningar av triviala fraser och självklarheter även om allvarliga ämnen.
- Man är fast i gamla tankefigurer – till exempel i tanken att den natur man lever i är skild från mänsklig aktivitet. Trots att man dagligen använder av människan skapade artefakter och teknik.
- Man förlorar sin förmåga att hantera och anpassa sig till en av systemet *självgenererad förändring*.
- Frustrationen medför en ökad aggressivitet och våldsbenägenhet eller också en ökad likgiltighet inför det som händer.
- Det verkliga problemet är inte att förstå den aktuella situationen utan hur man tror sig om att kunna hantera de nya utmaningar som man möter och än mer kommer att möta i framtiden. Om man är osäker på framtiden uppstår flytande ångest.

Att man inte kan bryta sig ur en mass-formation som kan leda till, och stödjer, auktoritära samhällen kan bero på

- att berörda personer ännu inte märkt hur man personligen påverkas av det dominerande narrativet.
- att berörda personer anser att problemen trots allt kan negligeras och att man måste acceptera det lidande som individer utsätts för – man håller skenet uppe.
- att berörda personer funnit syndabockar som man gemensamt kan ge skulden och angripa för att försvara narrativet.

Allt detta hindrar en produktiv diskussion om vår demokrati – hur den skall beskrivas och hur den kan tillämpas. Nyckeln för att komma vidare är då att visa att man i dessa samtal kan överge den principal-agent-modell som nu behärskar och korrumpierar språkbruket och leder in i totalitarism.

Först genom "fearless speech" kan förekomsten av mass-formation uppmärksammas och dess effekter brytas. De som tillämpar fearless speech blir "vittnen" som erbjuder det empiriska material som behövs för att analysera och få grepp på vad som händer. Samtal som öppnar upp för "fearless speech" – och samtidigt bidrar till att berörda kan knyta

22-02-16

samman tidigare erfarenheter, forskningresultat och praktik till en mer relevant bild av skeendet – skall jag behandla i nästa blogg.

Denna blogg kan laddas ner som pdf här:

<https://menvart.se/Filerpdf/2022-bloggar/Blogg22030711.pdf>

Källor

Desmet M (2021): Mattias Desmet on mass-formation. Ghent: CarterHeavyIndustries.

<https://rumble.com/vqkkjn-prof.-mattias-desmet-on-mass-formation.html>

Cweiman A (2022): Kriget förändrar den ekonomiska världsordningen. GP 5 mars 2020.

Rothstein B (2003) Sociala fällor och tillitens problem. Kristianstad: SNS Förlag.

Rothstein B (2011) The Quality of Government. Chicago: The University of Chicago Press.

Rothstein B (2015): De samhälleliga institutionernas Kvalitet. Slutrapport från ett forskningsprogram. Malmö: Riksbankens Jubileumsfonds skriftserie nr 4.

Stengers I (1997): For en demokratisering av vitenskaperne. Valdres: Spartacus Forlag AB.

<https://gansub.com/t/pm/5522623718589/>